

Ruská federace v české zahraniční politice od 90. let 20. století do současnosti

doc. PhDr. Tomáš Vlček, Ph.D.

tomas.vlcek@mail.muni.cz

Obsah

- 90. léta 20. století
- Přelom tisíciletí
- Období do plynové krize
- Od plynové krize do Krymu
- Současné vztahy s Ruskem

Obecná východiska

- **Charakter ČZP vůči Rusku určovaný**
 - velkými tématy většinou mimo východní prostor
 - složením a prioritami vlády (levice vs. pravice, internacionalisté/atlantisté vs. autonomisté/evropeisté)
 - politickou příslušností ministra zahraničních věcí
 - převažujícím ideologickým prizmatem české politiky
 - neexistencí jasně vyprofilované východní politiky (východní vztahy = vztahy s Ruskem)
 - reaktivní povahou ČZP vůči Rusku

90. léta 20. století

- **Obecné priority ČZP na počátku 90. let 20. století**
 - rozpuštění SSSR a jeho institucí
 - vyproštění se ze sevření sovětské politiky
 - zformování nového politické prostředí ve střední a jihovýchodní Evropě
 - obnovení vazeb na USA a Evropu
 - vstup do NATO a EU
- Dominuje internacionalismus
- **Vůči SSSR stanoveny tři cíle**
 - odsun sovětské armády
 - zrušení Varšavské smlouvy (VS) jako nástroje vojensko-politické kontroly sovětským svazem
 - zrušení Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) jako nástroje hospodářské kontroly SSSR

90. léta 20. století

- Odsun sovětské armády
 - vstřícná reakce SSSR
 - únor 1990 V. Havel v Moskvě, podpis *Deklarace o dvoustranných vztazích mezi ČSSR a SSSR a Dohody mezi vládou ČSSR a SSSR o odchodu sovětských vojsk z území ČSSR*
 - termín odchodu stanoven na 30. 6. 1991 a dodržen

90. léta 20. století

– Zrušení Varšavské smlouvy

- 25. února 1991 na mimořádné schůzce Politického poradního výboru VS v Budapešti rozhodnuto o rozpuštění vojenských struktur VS
- následoval československý návrh na úplné ukončení platnosti smlouvy
- vládní návrh č. 751 z roku 1991 schválen Federálním shromážděním České a Slovenské Federativní Republiky
- protokol o zrušení VS podepsán zástupci vlád šesti zbývajících členů na schůzce výboru 1. července 1991 v Praze v Černínském paláci

90. léta 20. století

- **Zrušení RVHP**
 - poslední zasedání RVHP 28. června 1991 v Budapešti, dohoda o rozpuštění RVHP do 90 dnů
 - 12. července 1991 schválilo Federální shromáždění ČSFR znění protokolu o zrušení RVHP

- **Všechny cíle ČZP vůči SSSR dosaženy do 1,5 roku**

90. léta 20. století

– Ochlazení vztahů

- vztahy rezervovanější a chudší než vztahy USA-Rusko či většina EU zemí – Rusko
- po naplnění cílů ČZP vůči SSSR se z politika vytratil obsah a Rusko v ČZP rapidně kleslo na významu
- zásadní proměny uvnitř obou zemí, změny hodnotové orientace, změna priority zahraniční politiky, rozpad ČSSR a SSSR
- absolutní priorita vstup do NATO a EU; záhy přechod z návrhu na rozpuštění NATO a VS a řešení bezpečnosti přes KBSE/OBSE na čistou snahu o vstup do NATO
- tvrdost české politiky (v podstatě se o NATO s Ruskem odmítala bavit) a význam cílů rychlého vstupu do NATO a EU a malá ochota ke konsensu vedla ke zhoršení vztahů s Ruskem
- zhoršení i kvůli generační proměně politiků, ztráty kontaktů a partnerů (vč. ekonomických), malému respektu k vnitřnímu vývoji RF
- vlašný přístup ČR k ruskému řešení konfliktů v Náhorním Karabachu a Čečensku

90. léta 20. století

– Komplikace ve vzájemných vztazích

- nezáměr o RF a hledání nového vztahu (Moskva vnímala rozšíření NATO mimořádně citlivě a optikou ohrožení vlastní bezpečnosti, veškeré vztahy s regionem vnímala prizmatem rozšiřování NATO a redukovala je na bezpečnostní dimenzi)
- zánik SSSR (31.12.1991) i ČSFR (31.12.1992)
- vysoký státní dluh SSSR/RF vůči ČSFR/ČR (3,4 miliardy USD); v červnu 1994 dohoda o vypořádání dluhů
- vysoká závislost na zemním plynu a ropě z RF (ropná diversifikace 1996 IKL/TAL; plynová diversifikace uzavřením kontraktu s Norskem)
- názor, že Rusko je velmoc, které se nedá nic věřit a od které nikdy nepřijde nic dobrého

– V podstatě neexistence strategie či cíle ČZP vůči Rusku a postsovětskému prostoru

90. léta 20. století

– Ministři zahraničních věcí

- Josef Zieleniec (ODS, 7/1992-10/1997, ve vládě V. Klause)
- Jaroslav Šedivý (nestraní, 11/1997-7/1998, v úřednické vládě J. Tošovského)

Přelom tisíciletí

– Obecné priority ČZP na přelomu tisíciletí

- vstup do NATO dokončen 12. března 1999, alianční závazky
- přetrvává cíl obnovení vazeb na USA a Evropu
- orientace na západní trhy i v ekonomické dimenzi
- vstup do EU

– Obecné priority ČZP vůči RF

- snaha o standardní, korektní a rovnoprávné vztahy s RF nezatížené minulostí
- prioritou hospodářská a politická stabilita Ruska
- střední Evropa jako prostředník mezi Západem a RF
- stále však ČZP bez jasné strategie

Přelom tisíciletí

– Zlepšení vztahů ČR s RF

- snaha o zlepšení vztahů (Zemanova vláda), ekonomizace vztahů, ekonomická diplomacie
- vstup do NATO a EU, paradoxně zlepšení vztahů a komunikace, pragmatizace vzájemných vztahů
- bombardování Kosova bez zásadního vlivu na ČR-RF vztahy
- určitý impuls k tomu rovněž dal nástup tehdy nového prezidenta V. Putina
- po mnohaleté pauze ruská strana souhlasila s obnovením schůzek na úrovni ministrů zahraničních věcí, předsedů vlády i prezidentů
- Rusko je z hlediska zájmů ČR důležitým dodavatelem surovin (ropy a zemního plynu), ale ve srovnání s ostatními obchodními partnery jeho význam neroste, naopak stagnuje či klesá (podíl RF na celkovém obratu zahraničního obchodu z 5,1 % v roce 1997 na 3,7 % v roce 2005, srovnatelné s Portugalskem)
- Historické vnímání Ruska ale české (potažmo středoevropské) specifikum, které nelze odmazat
- Faktor psychologické povahy zůstává jednou z největších překážek rozvoje ČR vztahů

Přelom tisíciletí

- **Ministři zahraničních věcí**
 - Jan Kavan (ČSSD, 7/1998-7/2002, ve vládě M. Zemana)
 - Cyril Svoboda (KDU-ČSL, 7/2002-9/2006, ve vládě ČSSD - V. Špidla, S. Gross, J. Paroubek)

Období do plynové krize

– Stagnace vztahů s RF

- ekonomické vztahy (a turismus) vzkvétaly, politické se ochlazovaly (spor o radarovou základnu, památníky vojáků z WWII či gruzínský konflikt, kritika ruské politiky v mediálním prostoru)
- silná vyjádření RF na konto radarové základny v ČR (úprava vojenské doktríny a zaměření ruských raket), uznání Kosova se RF ve vztahu k ČR neproblematizovalo
- únor 2007 vystoupení V. Putina na konferenci v Mnichově, zlom ve vztazích Ruska a Západu (<https://www.youtube.com/watch?v=hQ58Yv6kP44>)
- duben 2007 návštěva V. Klause v Moskvě, podpora ekonomických vztahů (mohutná hospodářská delegace), ale neschopnost přesvědčit RF o tom, že radarová základna není namířena proti nim
- podpora RF ze strany prezidenta (zaměřit se na něj v ČZP, odmítání samostatnosti Kosova apod.), základy problematického vztahu mezi českou diplomacií a diplomacií prezidenta ČR
- stereotyp negativity postsovětského prostoru v české politice, nekoncepční zahraniční politika
- menší frekvence reálných politických témat vs. zvyšující se frekvence různých oficiálních vyjádření a mediálních zpráv

Období do plynové krize

- Radarová základna v ČR
 - vojenský újezd Brdy
 - vojenský výcvikový prostor založený 1926
 - bilaterální jednání s USA už od počátku tisíciletí
 - kóta 718,8 m u obce Teslín vybrána k umístění americké radarové základny v Brdech
 - kulminace debaty letech 2006-2008
 - vojenský újezd zrušen k 1. 1. 2016 a rozdělen do 27 katastrálních území okolních obcí

Období do plynové krize

– Radarová základna v ČR

- smyslem ochrana USA a Evropy před společným nepřítelem (Írán nebo KLDR), radar měl monitorovat vystřelenou balistickou raketu a základna s raketami Patriot v Polsku ji měla ničit ve střední fázi letu
- ruské vnímání:
 - ani ÍRÁN ani KLDR nemají adekvátní technologie pro ohrožení USA
 - systém je namířen proti RF
 - narušení vojenské rovnováhy v Evropě
- Silná reakce u obyvatel, společnost rozdělena, většina požadovala referendum, demonstrace, odpor

Období do plynové krize

– Radarová základna v ČR

- 1/2007 oficiální formální začátek vyjednávání
- 3/2007 odpověď vlády ČR potvrzující zahájení jednání, požadavek, aby byl radar začleněn do NATO
- 4/2008 vláda se s USA dohodla na výstavbě radaru na summitu NATO v Bukurešti
- 5/2008 po prezidentských volbách v RF (D. Medvěděv) se rétorika RF nijak zásadně nezměnila
- 7/2008 podepsáno ministry zahraničí (K. Schwarzenberg a C. Rice) v Praze
- 7/2008 RF hrozba odvetnými opatřeními za uzavření smlouvy
- 8/2008 silové demonstrace Ruska, test RS-12M Topol s doletem 10000 km
- 11/2008 schválení smlouvy Senátem PČR
- koalice smlouvu ale nikdy neposlala do sněmovny, protože neměla většinu, v květnu 2009 pak byla Topolánkova vláda nahrazena úřednickou vládou J. Fischera
- 4/2009 RF připraveno k rozmístění svých raketových komplexů Iskander v Kaliningradské oblasti
- 9/2009 USA oznámily ustoupení od záměru vybudovat základnu v ČR

Období do plynové krize

– Ministři zahraničních věcí

- Alexandr Vondra (ODS, 9/2006-1/2007, ve vládě M. Topolánka)
- Karel Schwarzenberg (nestraní, 1/2007-5/2009, ve vládě M. Topolánka)
- Jan Kohout (nestraní, 5/2009-7/2010, ve vládě J. Fischera)

Od plynové krize do Krymu

– Pokračování stagnace vztahů s RF

- ČR vystupuje jako reprezentant společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU
- vyšší frekvence setkávání (energetika, průmysl, ekonomika), rostoucí význam energetiky na úkor tvrdé bezpečnosti
- chladné vztahy v politické oblasti přetrvávají
- nová vojenská doktrína RF, která mezi hlavními hrozbami pro ruskou bezpečnost jmenuje další rozšiřování Severoatlantické aliance a budování projektů protiraketové obrany
- vyhoštění dvou ruských diplomatů (podezření z napojení na ruské tajné služby a ze snah o získání citlivých informací v energetice, 2009 tendr na ETE, palivo z TVEL)
- v důsledku světové ekonomické krize a obav z pronikání ruského vlivu se začíná objevovat stagnace i v hospodářské oblasti

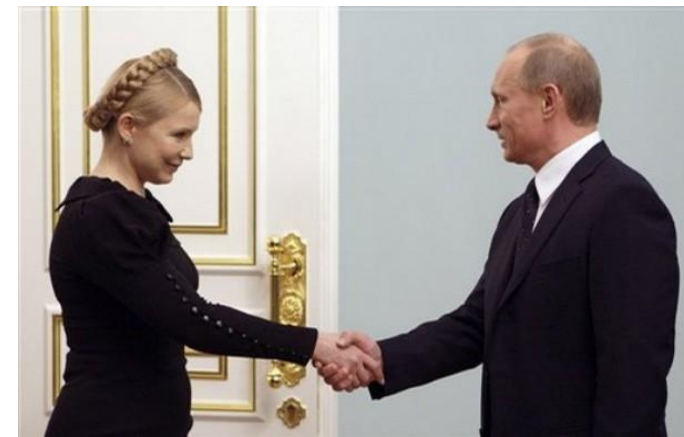
Od plynové krize do Krymu

– Pokračování stagnace vztahů s RF

- začíná se formovat bipolarita české politiky v tématu RF (bezpečnost vs. ekonomika)
- pokračující rozpor mezi ČZP a prezidentem (např. návštěva Moskvy 2009, podpora zájmu ruských firem o ČR vs. vyhoštění diplomatů)
- Rusko jako karta ve vnitropolitických bojích v ČR
- polarizace politických stran a politizace témat spojených s Ruskem cca od roku 2013

- žádná silná mezistátní témata (snad omezení dodávek ropy v roce 2012), většinou ozvuky témat jiných zemí a regionů (Pussy Riot, Sýrie, Lybie)

Od plynové krize do Krymu

– Plynová krize

- spor mezi ruskou společností Gazprom a ukrajinskými odběrateli (nelegální odběr plynu)
- 1/2009 přerušení dodávek plynu Ukrajině a citelné snížení odběratelům v Evropě
- ČR velmi aktivní (předsedala Radě EU), iniciátor schůzek s Gazpromem (Praha, Moskva, Berlín, Brusel), snaha o řešení
- Rusko přerušilo veškeré dodávky plynu do Evropy ukrajinskou cestou
- ČR následně zprostředkovávala dialog mezi znesvářenými stranami (kyvadlová diplomacie M. Topolánka mezi Kyjevem, Moskvou a Bruselem)
- výslednou dohodu odmítl Medvěděv podepsat kvůli ukrajinskému dodatku prohlašující, že na ukrajinské straně nedocházelo k nelegálnímu odběru plynu
- summit 17.-18. 1. 2009 v Moskvě, dohoda o podmínkách obchodování s plynem mezi RF a UKR

Od plynové krize do Krymu

– Ruská anexe poloostrova Krym

- 11/2013 Euromajdan, masové protesty po pozastavení přípravy podpisu Ukrajinsko-evropské asociační dohody, krvavý zásah policie 30.11., následně obrovské demonstrace, zásahy kontrarozvědky
- 1/2014 první ústupky vlády, rušení zákonů proti protestování, rezignace premiéra Azarova
- 2/2014 některé oblasti vyhlásili nezávislost na ukrajinské vládě, k tomu silný spor o tom, kdo se do ukrajinské sporu vměšoval mezi USA a RF; prezident Janukovyč byl parlamentem odvolán z funkce, následně uprchl do RF; obsazování postů v administrativě a stíhání osob obviněných z represí
- Krymský parlament opakovaně prohlašuje, že hodlá Krym odtrhnout od Ukrajiny a připojit jej k RF
- 27.2.2014 se na Krymu objevili neoznačení vojáci, kteří obsadili klíčovou infrastrukturu; vláda Krymu se sama rozpustila, nová vláda neuznala legitimitu Kyjeva a začala s připojením k RF
- 3/2014 referendum (83% účast, 96 % pro připojení k RF), neuznáno UKR, EU, USA, OSN; 18.3.2014 podepsal V. Putin v Moskvě smlouvu o připojení

Od plynové krize do Krymu

– Ministři zahraničních věcí

- Karel Schwarzenberg (TOP 09, 7/2010-7/2013, ve vládě P. Nečase)
- Jan Kohout (nestraník, 7/2013-1/2014, ve vládě J. Rusnoka)
- Lubomír Zaorálek (ČSSD, 1/2014-12/2017, ve vládě B. Sobotky)

Současné vztahy s Ruskem

– Dopad ruské anexe Krymu

- 3/2014 přerušeni jednání EU s RF o liberalizaci vízového styku, nástup sankčního režimu: zmrazení vkladů na území EU, zákaz vstupu konkrétním osobám, zákaz dovozu zboží z Krymu
- postupně rozšiřováno, podzim 2014 rozšíření sankcí proti fyzickým i právnickým osobám, na obchod se střelivem, vojenským a polovojenským materiálem, technologií dvojího užití, technologií pro ropný průmysl, zákaz poskytování půjček největším ruským státním bankám
- 8/2014 odvetné sankce - zákaz či omezení dovozu zemědělské a potravinářské produkce ze všech zemí, které se připojily k sankcím
- 9/2014 Minská dohoda, 12 bodů, např. okamžité zastavení palby oběma stranami a nastolení příměří, selhání
- 2/2015 Druhá minská dohoda, 13 bodů, např. klid zbraní, stažení těžké techniky na dohodnuté vzdálenosti, ani RF ani UKR neprojevují snahu dohody dodržovat

Současné vztahy s Ruskem

– Sankce v ČZP vůči RF

- jednoznačné odsouzení ČZP událostí na Ukrajině a Krymu: „bezprecedentní porušení mezinárodních norem a závazků Ruské federace a ohrožení pokojného soužití národů v Evropě“
- podzim 2014, ČR podpořila sankce, ale podpořila také požadavky, k nimž se přiklánělo i několik dalších členských zemí EU: aby zostření sankčního režimu bylo zároveň doprovázeno vytvořením mechanismu umožňujícího jeho uvolňování (změnu, přerušování, či dokonce zrušení) v případě, že bude prokazatelně naplňováno 12 bodů minské dohody o příměří (později oběma stranami kontinuálně porušované)
- 12/2014 ve vládním dokumentu „Dopady restriktivních opatření EU na Ruskou federaci“ potvrzeno, že ohledně sankcí nedojde ke změně, dokud ruská strana nezmění svůj přístup k Ukrajině
- i přes sankce zdůrazňování, že vládě rozhodně nejde o přerušování ekonomických vztahů a že bude chtít i nadále pozice získané na trzích v posledních letech udržet

Současné vztahy s Ruskem

– Zhoršování vztahů a období ambivalentní ČZP

- rapidní zhoršení vztahů RF s EU a NATO ovlivnilo i ČR
- dilema mezi ekonomickou diplomacií (východ jednou z priorit, cesta M. Zemana v 11/2017) a zahraniční politikou (olympiáda v Soči, sestřelení MH17, vražda B. Němcova, ruská podpora B. Asada v Sýrii, kybernetické a dezinformační aktivity, socha I. Koněva, otrava S. Skripala apod.)
- stagnace a postupné snižování obchodní výměny, krize rublu
- rozvoj vztahů na regionální úrovni (Nižgorodská, Čeljabinská či Sverdlovská oblast), význam MPO
- vnitropolitický rozpor mezi vnímáním Ruska jako hrozby a vnímáním Ruska jako objektu nespravedlivé a účelové manipulace s informacemi ze strany Západu, prohlubující se politizace, polarizace a sekuritizace RF ve vnitropolitické a vnitrostátní debatě
- adaptace ČZP na vnější politiku, k proaktivní zahraniční politice prakticky nedochází
- diverzní aktivity M. Zemana (2015 jediný EU prezident účastnící se oslav Dne vítězství, 2016 ospravedlňování anexe Krymu, 2018 opakované odmítání sankcí apod.)

Současné vztahy s Ruskem

– Ministři zahraničních věcí

- Lubomír Zaorálek (ČSSD, 1/2014-12/2017, ve vládě B. Sobotky)
- Martin Stropnický (ANO, 12/2017-6/2018, ve vládě A. Babiše)
- Jan Hamáček (ČSSD, 6/2018-10/2018, ve vládě A. Babiše)
- Tomáš Petříček (ČSSD, od 10/2018, ve vládě A. Babiše)

Shrnutí

- intenzivní východní politika na začátku 90. let 20. století
- ochlazení vztahů a ztráta obsahu v druhé polovině 90. let 20. století
- zhoršování politických vztahů při zlepšování ekonomických vztahů
- mírné zlepšení vztahů po vstupu do NATO a EU, pragmatizace vztahů
- stagnace vztahů v druhé polovině první dekády třetího tisíciletí
- radar, plynová krize, rostoucí asertivita RF, anexe Krymu - klíčové události, které rapidně zhoršily vztahy s RF
- ČR vystupuje jako reprezentant společné zahraniční a bezpečnostní politiky EU
- internacionalismus a atlantismus živými prizmaty ČZP
- neexistence jasně vyprofilované východní politiky
- reaktivní povaha ČZP vůči Rusku, adaptace ČZP na vnější politiku
- historické vnímání Ruska a faktor psychologické povahy

Děkuji za pozornost.

*„Rusko se nepochopí rozumem,
běžným měřítkem se nezměří:
má zvláštní bytí -
v Rusko lze pouze věřit.“*
- Fjodor Ivanovič Tjutčev, 1866

*«Умом Россию не понять,
Аршином общим не измерить:
У ней особенная стать —
В Россию можно только верить.»*
- Фёдор Иванович Тютчев, 1866

Zdroje

- Havlíček, Pavel a Lebduška, Michal (2019). *Východní Evropa*. In: Borčany, V. a Dostál, V. (eds.). *Agenda pro českou zahraniční politiku 2018*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, s. 39-45.
- Havlíček, Pavel, Jordánová, Anna, Lebduška, Michal a Svobodová, Iva (2020). *Východní Evropa*. In: Borčany, V. a Janebová, P. (eds.). *Agenda pro českou zahraniční politiku 2019*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, s. 35-43.
- Kořan, Michal (2013). *Česká zahraniční politika*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kotyk, Václav (1997): Česko-ruské vztahy v kontextu středoevropské politiky Ruska. *Mezinárodní vztahy*, č. 2., s. 22-30.
- Kratochvíl, Petr (2008). *Rusko v české zahraniční politice*. In: Kořan, M. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2007*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 220-231.
- Kratochvíl, Petr a Svoboda, Karel (2018). *Russia in the Czech Foreign Policy*. In: Kizeková, A. (ed.). *Czech Foreign Policy in 2017: Analysis*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 170-182.
- Kuchyňková, Petra (2009). *Rusko v české zahraniční politice*. In: Kořan, M. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2008*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 190-206.
- Kuchyňková, Petra (2013). *Rusko v české zahraniční politice*. In: Kořan, M. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2012*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 145-163.
- Kuchyňková, Petra (2014). *Rusko v české zahraniční politice*. In: Kořan, M. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2013*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 154-172.
- Kuchyňková, Petra (2015). *Rusko v české zahraniční politice*. In: Kořan, M. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2014*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 161-187.
- Luňák, Petr (1997): *Postovětský prostor v prioritách české zahraniční politiky*. In: Kotyk, Václav (ed.). *Česká zahraniční politika. Úvahy o prioritách*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 185-203.
- Reiman, Michal (2004): *Rusko v české politice po roce 1989*. In: Pick, O., Handl, V. (eds.). *Zahraniční politika České republiky 1993-2004. Úspěchy, problémy a perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 109-113.
- Tichý, Lukáš a Odintsov, Nikita (2016). *Rusko v české zahraniční politice*. In: Kořan, M. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2015*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 141-171.
- Tichý, Lukáš (2017). *Rusko v české zahraniční politice*. In: Kořan, M. (ed.). *Česká zahraniční politika v roce 2016*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 153-185.
- Votápek, Vladimír (2004): *Česká východní politika*. In: Pick, O., Handl, V. (eds.). *Zahraniční politika České republiky 1993-2004. Úspěchy, problémy a perspektivy*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 99-108.
- *Východní Evropa*. In: Dostál, V. (2016, ed.). *Agenda pro českou zahraniční politiku 2016*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, s. 43-48.
- *Východní Evropa*. In: Dostál, V. a Janebová, P. (2017, eds.). *Agenda pro českou zahraniční politiku 2017*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, s. 31-36.